

PRACE NAUKOWE

Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu

RESEARCH PAPERS

of Wrocław University of Economics

Nr 347

Ekonomia

Redaktorzy naukowi

Jerzy Sokołowski

Magdalena Rękas

Grażyna Węgrzyn

Wydawnictwo Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu
Wrocław 2014

Redaktor Wydawnictwa: Aleksandra Śliwka
Redaktor techniczny: Barbara Łopusiewicz
Korektor: Barbara Cibis
Łamanie: Małgorzata Czupryńska
Projekt okładki: Beata Dębska

Publikacja jest dostępna w Internecie na stronach:
www.ibuk.pl, www.ebscohost.com,
w Dolnośląskiej Bibliotece Cyfrowej www.dbc.wroc.pl,
The Central and Eastern European Online Library www.ceeol.com,
a także w adnotowanej bibliografii zagadnień ekonomicznych BazEkon
http://kangur.uek.krakow.pl/bazy_ae/bazekon/nowy/index.php

Informacje o naborze artykułów i zasadach recenzowania znajdują się
na stronie internetowej Wydawnictwa
www.wydawnictwo.ue.wroc.pl

Kopiowanie i powielanie w jakiegokolwiek formie
wymaga pisemnej zgody Wydawcy

© Copyright by Uniwersytet Ekonomiczny we Wrocławiu
Wrocław 2014

ISSN 1899-3192
ISBN 978-83-7695-418-9

Wersja pierwotna: publikacja drukowana

Druk i oprawa:
EXPOL, P. Rybiński, J. Dąbek, sp.j.
ul. Brzeska 4, 87-800 Włocławek

Spis treści

Wstęp	11
Łukasz Abramczuk, Konrad Jabłoński, Aldona Skarzyńska: Projekcja opłacalności zbóż i rzepaku w zależności od kosztów uprawy i wyników produkcyjnych	13
Irena Augustyńska-Grzymek: Bezrobocie a emigracja ludności wiejskiej na przykładzie regionu Pomorze i Mazury	22
Ryszard Barczyk: Znaczenie przemian banków komercyjnych w kształtowaniu morfologii cykli kredytowych w Polsce w latach 1998-2013	32
Nicoletta Baskiewicz: The role of the process owner in the successive stages of the process management	45
Aneta Bernatowicz: Zarządzanie zasobami ludzkimi w procesie budowania kapitału pracy przedsiębiorstwa budowlanego	56
Agnieszka Bretyn: Konsumpcja gospodarstw domowych w Polsce na tle wybranych krajów Unii Europejskiej	65
Kazimierz Cyran, Sławomir Dybka: Dystrybucja produktów na tle pozostałych obszarów wykorzystania Internetu w przedsiębiorstwach sektora żywnościowego (np. woj. podkarpackiego)	75
Sławomir Czetwertyński: Wirtualizacja dóbr informacyjnych na przykładzie usługi „wideo na życzenie”	86
Magdalena Czulowska, Marcin Żekało: Koszty żywienia krów w gospodarstwach specjalizujących się w produkcji mleka	97
Małgorzata Deszczka-Tarnowska: Rynek mikrokredytów – analiza porównawcza na przykładzie Polski i Niemiec	105
Grzegorz Dybowski: Relacje ekonomiczne w polskim łańcuchu drobiarskim.....	115
Mateusz Folwarski: Analiza zależności wpływu wybranych zmiennych na poziom wynagrodzeń kadr zarządzających w bankach w wybranych krajach	125
Artur Grabowski: Znaczenie ekonomiczne zimowych igrzysk olimpijskich – implikacje dla Polski	134
Aleksander Grzelak, Angelika Dziubak: The selected problems of economic development of Mexico at the beginning of the twenty-first century....	144
Marcin Halicki, Bogusław Ślusarczyk: Analysis of the impact of economies' internationalization in the portfolio management process	155
Anna Horodecka: „Homo oeconomicus” jako podstawa ekonomii – krytyka i alternatywy	166

Żaklina Jabłońska, Piotr Jabłoński: Franczyza w małych i średnich sklepach spożywczych działających w Polsce.....	184
Tomasz Jasiński, Agnieszka Ścianowska: Modelowanie rynku energii przy użyciu nowoczesnych metod prognostycznych.....	195
Michał Jurek: Model biznesowy banków spółdzielczych w Polsce – ryzyko i wyzwania.....	205
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak: Wielowymiarowa analiza porównawcza rozwoju regionalnego Polski Wschodniej i Zachodniej.....	215
Janusz Kot, Ewa Kraska: Współpraca jako element działalności przedsiębiorstw zlokalizowanych w klastrach (na przykładzie regionu świętokrzyskiego).....	228
Andrzej Kowalczyk: Konkurencyjność przedsiębiorstw – wybrane zagadnienia.....	239
Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepkowska-Flis: Alternatywne podejście do analizy efektów BIZ w obszarze produktywności.....	251
Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepkowska-Flis: Rola integracji gospodarczej w kształtowaniu procesów rozwojowych – analiza w kontekście kreatywnej destrukcji.....	262
Hanna Kruk: Hipoteza rajów dla zanieczyszczeń – ujęcie teoretyczne.....	272
Anna Krzysztofek: Nowa formuła Respect Index.....	282
Justyna Kujawska: DEA jako metoda oceny niemedycejszych determinantów zdrowia.....	293
Paweł Kulpaka: Model konsumpcji permanentnej M. Friedmana a keynesowskie funkcje konsumpcji – empiryczna weryfikacja wybranych teorii na przykładzie Polski.....	303
Wojciech Leoński: Korzyści i koszty związane ze stosowaniem koncepcji CSR w przedsiębiorstwie.....	314
Józef Łobocki: Rola zakorzenienia lokalnego w warunkach gospodarki globalnej.....	323
Agnieszka Łopatka: Rozwój społeczny z rozróżnieniem płci w aspekcie wskaźnika HDI w Polsce.....	331
Aleksandra Majda: Internal determinants of competitive advantage in Polish and Italian family businesses in the time of knowledge-based economy-comparative analysis.....	341
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz: Analiza przebiegu i realizacji działań zawartych w IV osi „Leader” PROW 2007-2013.....	353
Anna Nowak, Agnieszka Kamińska, Monika Różańska-Boczula: Przemiarne zróżnicowanie potencjału produkcyjnego rolnictwa w Polsce.....	363
Artur Ostromięcki, Dariusz Zając, Andrzej Mantaj: Znaczenie zasobów ziemi w działalności rolniczej rolników prowadzących dodatkowo pozarolniczą działalność gospodarczą.....	373
Magdalena Ratalewska: Przedsiębiorczość w sektorach kreatywnych.....	382

Jerzy Rembeza, Grzegorz Przekota: Sezonowość bezrobocia w krajach Unii Europejskiej	391
Agnieszka Skoczyła-Tworek: System kontroli wewnętrznej jako strategiczna linia obrony przed ryzykiem korporacyjnym.....	400
Feliks Marek Stawarczyk: Płaca minimalna a zatrudnienie – teoria i praktyka	409
Stanisław Swadźba: 10 lat w Unii Europejskiej. Gospodarka Polski na tle pozostałych gospodarek nowych krajów członkowskich	419
Piotr Szajner: System regulacji rynku cukru w UE a funkcjonowanie oligopolu cukrowego w Polsce	431
Jarosław Szostak: Przyczynek do rozważań wokół społecznej gospodarki rynkowej	441
Monika Szyda: Ekonomiczne uwarunkowania rozwoju handlu internetowego w Polsce	454
Piotr Urbanek: Programy partycypacji we własności jako narzędzie kreacji czy destrukcji wartości dla akcjonariuszy	464
Zuzanna Urbanowicz: Wpływ polityki pieniężnej Europejskiego Banku Centralnego na stabilność cen w strefie euro.....	473
Małgorzata Wachowska: Rola bliskości geograficznej w pozyskiwaniu wiedzy. Badanie cytowań patentowych.....	483
Tatiana Wiśniewska: Funkcjonowanie placówek medycznych w kontekście wykorzystania technologii informacyjno-komunikacyjnych w świetle badań własnych	492
Danuta Wiczak-Roszkowska: Przestrzenne zróżnicowanie kapitału ludzkiego w Polsce	503
Renata Wojciechowska: Schemat wiedzy naukowej w ekonomii	514
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Strukturalny wymiar kapitału społecznego w Polsce.....	522
Grażyna Wolska: CSR jako współczesna koncepcja prowadzenia działalności gospodarczej. Zaangażowanie w ideę CSR przedsiębiorstw w Polsce.	533
Anna Zielińska-Chmielewska: Ocena realizacji strategii finansowych wybranych giełdowych spółek mięsnych w latach 2005-2011	543
Mariusz Zieliński: Koncepcja CSR z perspektywy państwa i przedsiębiorstwa	552
Krzysztof Zmarzłowski: Czynniki różnicujące spożycie piwa w polskich gospodarstwach domowych w latach 1999-2008.....	561

Summaries

Łukasz Abramczuk, Konrad Jabłoński, Aldona Skarżyńska: The projection of profitability of cereals and oil rapeseed depending on the level of costs of cultivation and production results	21
Irena Augustyńska-Grzymek: Unemployment vs. emigration of rural population on the example of Pomorze and Mazury region.....	31

Ryszard Barczyk: Significance of transformation of commercial banks for shaping the morphology of credit cycles in Poland in the years 1998-2013	44
Nicoletta Baskiewicz: Zadania właściciela procesu w kolejnych etapach zarządzania procesami.....	55
Aneta Bernatowicz: Human resource management in the process of building a construction company's human capital.....	64
Agnieszka Bretyn: Household consumption in Poland in comparison to selected European Union countries.....	74
Kazimierz Cyran, Sławomir Dybka: Distribution of products against the background of other areas of using Internet in the food sector enterprises (eg. Podkarpackie Voivodeship).....	85
Sławomir Czetwertyński: The virtualization of information goods on the example of video on demand.....	96
Magdalena Czulowska, Marcin Żekało: Costs of feeding cows in farms specializing in milk production	104
Małgorzata Deszczka-Tarnowska: Microcredit market. Polish and German framework.....	114
Grzegorz Dybowski: Economic relationships in Polish poultry meat chain ..	124
Mateusz Folwarski: Analysis of dependencies of influence of selected variables on the level of remuneration of senior management in banks in chosen countries.....	133
Artur Grabowski: The economic impact of the Winter Olympic Games. Recommendation for Poland.....	143
Aleksander Grzelak, Angelika Dziubak: Wybrane problemy rozwoju gospodarczego Meksyku na początku XXI wieku	154
Marcin Halicki, Bogusław Ślusarczyk: Analiza wpływu internacjonalizacji gospodarek na proces zarządzania portfelem	164
Anna Horodecka: Homo oeconomicus, as the basis of economics. Criticism and alternatives	183
Żaklina Jabłońska, Piotr Jabłoński: The franchise business model in small and medium-sized food stores operating in Poland.....	194
Tomasz Jasiński, Agnieszka Ścianowska: Modeling the energy market using modern forecasting methods.....	204
Michał Jurek: Business model of cooperative banks in Poland. Risks and challenges	214
Grażyna Karmowska, Mirosława Marciniak: Multidimensional comparative analysis of regional development of western and eastern Poland.....	227
Janusz Kot, Ewa Kraska: Cooperation as part of the activities of companies located in clusters (on the example of Świętokrzyskie region).....	238
Andrzej Kowalczyk: Competitiveness of enterprises. Selected issues.....	250

Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepkowska-Flis: FDI effects on productivity. An alternative approach	261
Anna Kozłowska, Agnieszka Szczepkowska-Flis: The role of international integration in economic development. Analysis in the context of creative destruction.....	271
Hanna Kruk: Pollution heaven hypothesis. Theoretical approach	281
Anna Krzysztofek: New formula of Respect Index.....	292
Justyna Kujawska: DEA as a method for evaluating of non-medical health determinants.....	302
Paweł Kulpaka: M. Friedman permanent consumption model and Keynesian consumption functions. Empirical verification of the selected theories on the example of Poland	313
Wojciech Leoński: Benefits and costs connected with CSR in enterprises.....	322
Józef Łobocki: The role of local embeddedness under conditions of global economy.....	330
Agnieszka Łopatka: Analysis of social development, including sex indicator by Human Development Index in Poland.....	340
Aleksandra Majda: Źródła przewagi konkurencyjnej firm rodzinnych w Polsce i we Włoszech w czasach gospodarki opartej na wiedzy – analiza porównawcza	352
Antoni Mickiewicz, Bartosz Mickiewicz: Analysis of process and realization of activities implemented in IV axis “Leader” of RADP 2007-2013 ..	362
Anna Nowak, Agnieszka Kamińska, Monika Różańska-Boczula: Spatial differentiation of agriculture productive potential in Poland.....	372
Artur Ostromęcki, Dariusz Zajac, Andrzej Mantaj: The importance of land resources in non-agricultural business of farmers running additional non-agricultural business activity	381
Magdalena Ratalewska: Entrepreneurship in creative sectors.....	390
Jerzy Rembeza, Grzegorz Przekota: Seasonality of unemployment in EU countries.....	399
Agnieszka Skoczylas-Tworek: The internal control system as a strategic line of defence against corporate risk	408
Feliks Marek Stawarczyk: Minimum wages and employment. Theory and practice.....	418
Stanisław Swadźba: 10 years in the European Union. Polish economy against the background of the new member states.....	430
Piotr Szajner: Sugar market regime in the EU vs. oligopoly in Polish sugar .	440
Jarosław Szostak: Socio-economic growth as a rationale for the social market economy model.....	453
Monika Szyda: Economic determinants of e-commerce development in Poland	463

Piotr Urbanek: Long term incentives programs in the process of creation or destruction of shareholder value	472
Zuzanna Urbanowicz: Impact of monetary policy of the European Central Bank on price stability in the eurozone	482
Małgorzata Wachowska: The role of geographic proximity in knowledge acquisition. A study of patent citations	491
Tatiana Wiśniewska: Functioning of medical facilities in the context of Information and Communication Technology in the light of own research ..	502
Danuta Wiczak-Roszkowska: Spatial diversity of human capital in Poland	513
Renata Wojciechowska: Scientific knowledge scheme in economics	521
Agnieszka Wojewódzka-Wiewiórska: Structural dimension of social capital in Poland	532
Grażyna Wolska: CSR as a modern concept of economic activity. CSR awareness in Poland	542
Anna Zielińska-Chmielewska: Assessment of financial strategies implementation of chosen stock meat enterprises in the period 2005-2011	551
Mariusz Zieliński: The concept of the CSR from the state and the company perspective	560
Krzysztof Zmarzłowski: Factors differentiating beer consumption in Polish households in the years 1999-2008.....	570

Hanna Kruk

Akademia Morska w Gdyni

e-mail: h.kruk@wpit.am.gdynia.pl

HIPOTEZA RAJÓW DLA ZANIECZYSZCZEŃ – UJĘCIE TEORETYCZNE

Streszczenie: Procesy globalizacji prowadzą do zmian w rozwoju społeczno-gospodarczym państw. Jedną z nich jest transfer kapitału. Przedsiębiorstwa podejmują decyzje o rozpoczęciu lub przeniesieniu działalności gospodarczej poza granice kraju, najczęściej w celu minimalizacji kosztów produkcji. Jedną z przyczyn tego zjawiska może być „eksport zanieczyszczeń”, czyli przeniesienie produkcji do państw rozwijających się, gdzie wymogi prawne w zakresie ochrony środowiska są znacznie niższe niż w krajach rozwiniętych. Jeśli te restrykcje prawne są celowo utrzymywane na niskim poziomie po to, aby przyciągnąć inwestorów z zagranicy, to takie kraje są „rajami” lub „azylami dla zanieczyszczeń” (*pollution haven*). Celem artykułu jest próba (w oparciu o badania literaturowe) prezentacji i usystematyzowania wiedzy dotyczącej hipotezy rajów dla zanieczyszczeń (PHH).

Słowa kluczowe: raje dla zanieczyszczeń, regulacje środowiskowe, kraje rozwijające się.

DOI: 10.15611/pn.2014.347.25

1. Wstęp

Procesy globalizacji wiążą się z wieloma aspektami, w tym – z przemieszczaniem działalności przedsiębiorstw (zmianą ich lokalizacji) w świecie. Niektórzy autorzy uważają, że umiędzynarodowienie działalności przedsiębiorstw oraz występowanie korporacji transnarodowych (oraz globalne przepływy kapitału) są przyczynami procesów globalizacji [Zabielska, Fierek 2004], inni natomiast traktują je jako jej skutek [Misiak 2007].

Skutkiem przemieszczania się przedsiębiorstw jest z jednej strony zwiększenie tempa rozwoju krajów zaliczanych dawniej do tzw. Trzeciego Świata, do tej pory słabo rozwiniętych gospodarczo, z drugiej jednak – rosnące zanieczyszczenie środowiska przyrodniczego w tych regionach świata, w których lokowana jest działalność produkcyjna, przy jednoczesnym ograniczeniu emisji zanieczyszczeń w krajach rozwiniętych gospodarczo.

Przyczyny tego zjawiska mogą być różne, generalnie jednak przedsiębiorstwa decydują się na zmianę lokalizacji swojej działalności lub też rozpoczęcie działalności w wielu krajach w celu obniżenia kosztów produkcji. Jest to jedna z najczęstszych, choć nie jedyna przyczyna takich decyzji. Część autorów łączy ten fakt z coraz bardziej restrykcyjnym prawem dotyczącym możliwości wykorzystania środowiska i jego ochrony w krajach wysoko rozwiniętych w porównaniu do znacznie bardziej liberalnych przepisów w tym zakresie w krajach rozwijających się, co powoduje przenoszenie się przedsiębiorstw do tych ostatnich. Celem artykułu jest przedstawienie opinii badaczy zajmujących się kwestią rajów dla zanieczyszczeń, w tym przyczyn ich powstawania oraz cech decydujących o tym, że dany obszar (region, państwo) można uznać za raj dla zanieczyszczeń, a także stosowanych metod identyfikacji takich obszarów. W artykule wykorzystano następujące metody badawcze: przegląd aktualnej literatury przedmiotu oraz systematykę teorii.

2. Przyczyny umiędzynarodowienia działalności przedsiębiorstw

Przedsiębiorstwa decydują się na rozpoczęcie działalności za granicą (lub przeniesienie produkcji z danego kraju do innego) z różnych powodów. Wśród przyczyn umiędzynarodowienia działalności przedsiębiorstw najczęściej wymienia się motywy kosztowe, zaopatrzeniowe, rynkowe oraz polityczne [Rymarczyk 2004].

Pierwsze spośród wymienionych dotyczą możliwości obniżenia kosztów produkcji poprzez przeniesienie jej za granicę. Pozwala to na istotną z punktu widzenia przedsiębiorstw redukcję kosztów robocizny (w wypadku dóbr pracochłonnych) lub też na ograniczenie kosztów produkcji w wypadku, gdy produkcja będzie zlokalizowana w kraju, w którym inny, ważny czynnik produkcji będzie tańszy (surowce, grunty, energia itp.). Wśród czynników związanych ze zmniejszeniem kosztów poprzez przeniesienie produkcji do innych państw wymienia się mniejsze wydatki ponoszone na ochronę środowiska w krajach rozwijających się lub też większe ograniczenia związane z ochroną środowiska w kraju pochodzenia przedsiębiorstwa [Rymarczyk 2004].

Przedsiębiorstwo decyduje się na przeniesienie części lub całości swojej działalności ze granicę również z przyczyn zaopatrzeniowych – w sytuacji, gdy konieczne jest zachowanie ciągłości dostaw czynników produkcji, których nie ma (lub występują w niewystarczającej ilości) w kraju macierzystym. Zazwyczaj chodzi tutaj o zasoby naturalne: surowce mineralne i rolnicze (artykuły żywnościowe) czy drewno, ale produkcja może być też przeniesiona do kraju, w którym nie ma problemu z dostępem do zasobów pracy, np. wykwalifikowanych specjalistów [Rymarczyk 2004].

W wypadku motywów rynkowych istotną kwestią jest dostępność rynków zbytu, a ściślej: wejście na nowe rynki, utrzymanie się na nich (np. w sytuacji, gdy zostaną wprowadzone ograniczenia importowe) lub też zwiększenie udziału na rynkach, na których przedsiębiorstwo jest już obecne, czyli poprawę pozycji konkurencyjnej [Rymarczyk 2004].

Ostatnia grupa przyczyn umiędzynarodowienia działalności przedsiębiorstw wiąże się z polityką, jaką prowadzą zarówno kraje macierzyste, z których przedsiębiorstwa pochodzą, jak i kraje, do których działalność jest przenoszona. W wypadku pierwszej grupy państw ważna jest prowadzona przez nie polityka proeksportowa i wspieranie inwestycji za granicą (np. w celu dywersyfikacji źródeł zakupów), ekonomiczne wsparcie innych państw ważnych z punktu widzenia interesów kraju macierzystego lub też możliwość uniknięcia presji wybranych grup tam działających (np. przeciwników GMO czy kładących nacisk na kwestie ochrony środowiska). Kraje rozwijające starają się z kolei przyciągnąć inwestorów z zagranicy (ze względu na niedostateczny własny kapitał), oferując im liczne przywileje [Rymarczyk 2004].

Działalność zagraniczna (lub też globalna w wypadku korporacji transnarodowych) często wiąże się jednocześnie z kilkoma z wymienionych przyczyn. Przedsiębiorstwa przenoszą swoją działalność do krajów rozwijających się w celu obniżenia kosztów produkcji, uzyskania dostępu do surowców czy aby być bliżej rynków zbytu. Wszystkie wymienione powody mogą być brane jednocześnie pod uwagę. Rozpatrując kwestie dotyczące stanu zachowania środowiska przyrodniczego i możliwość eksploatacji zasobów naturalnych, dla inwestorów istotne są te czynniki, które z jednej strony będą „wypychać” działalność przedsiębiorstw z krajów wysoko rozwiniętych (restrykcyjne normy środowiskowe dotyczące emisji i imisji zanieczyszczeń, składowania i utylizacji odpadów, ograniczenia w pozyskiwaniu zasobów, podatki i opłaty ekologiczne itp.), z drugiej zaś będą ją „przyciągać” do krajów słabiej rozwiniętych (brak lub mało restrykcyjne regulacje środowiskowe, swobodny dostęp do zasobów naturalnych, a nawet możliwość nieprzestrzegania obowiązujących wymogów środowiskowych itp.).

3. Hipoteza rajów dla zanieczyszczeń – definicja i założenia

Część autorów uważa, że tak, jak istnieją raje podatkowe, zwane również azylami czy oazami podatkowymi (*tax havens*), które przyciągają inwestorów poprzez stworzenie korzystnego prawa podatkowego, tak również są na świecie raje (oazy, przystanie) dla zanieczyszczeń (*pollution havens*), o znacznie korzystniejszym, mniej restrykcyjnym prawie ochrony środowiska. Swoją działalność lokują tam przedsiębiorstwa, które emitują dużo różnego rodzaju zanieczyszczeń i których działalność byłaby utrudniona w krajach rozwiniętych, o restrykcyjnych przepisach środowiskowych oraz znacznie bardziej kosztowna. Występowanie rajów dla zanieczyszczeń jest przez wielu autorów łączone z przepływem kapitału w formie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (BIZ) prowadzonym przez przedsiębiorstwa wielonarodowe.

Hipoteza rajów dla zanieczyszczeń (*Pollution Haven Hypothesis*, PHH) dotyczy sytuacji, gdy w warunkach liberalizacji handlu restrykcyjne przepisy środowiskowe stają się jednym z czynników wpływających na możliwość uzyskania przewagi względnej w handlu międzynarodowym [Rezza 2013]. Występowanie rajów dla zanieczyszczeń jest także łączone z bezpośrednimi inwestycjami zagranicznymi

krajów rozwiniętych. Uważa się, że właśnie bardziej liberalne przepisy dotyczące korzystania ze środowiska i emisji zanieczyszczeń oraz bardziej pobłażliwe traktowanie sprawców zanieczyszczeń przyciągają inwestorów z krajów wysoko rozwiniętych, gdyż w ten sposób mogą oni obniżyć koszty działalności i uzyskać przewagę konkurencyjną [He 2006; Lee, Lee, Kang 2014].

Niektórzy autorzy łączą hipotezę rajów dla zanieczyszczeń z teorią kosztów względnych, inni – z teorią obfitości zasobów. G.S. Eskeland i A.E. Harrison uważają, że PHH jest wynikiem teorii kosztów względnych: ponieważ koszty związane z unikaniem zanieczyszczenia są istotne w wypadku pewnych branży przemysłu i są wyższe w krajach o restrykcyjnym prawie ochrony środowiska, to inne kraje o bardziej liberalnych przepisach w tym zakresie uzyskują nad tymi pierwszymi przewagę komparatywną, bo koszty działalności (w tym właśnie te związane z regulacjami środowiskowymi) są tam niższe [Neumayer 2001].

Zgodnie z teorią obfitości zasobów (Heckschera-Ohlina) w wypadku najprostszego modelu (2 państwa, 2 czynniki produkcji, 2 towary, brak przeszkód w ich przepływie) możliwe jest ustalenie kraju relatywnie obficie wyposażonego w pracę lub w kapitał. Jeśliby uwzględnić dodatkowy czynnik – środowisko, a ściślej: możliwość emisji zanieczyszczeń (kraje o liberalnym prawie ochrony środowiska) lub jej brak czy istotne ograniczenie (kraje o restrykcyjnym prawie środowiskowym), to najczęściej przyjmuje się, że kraje rozwijające pozwalają na emisję zanieczyszczeń i, zgodnie z teorią Heckschera-Ohlina, uzyskują w ten sposób przewagę komparatywną nad państwami rozwiniętymi. Tak więc kraje rozwijające się będą się specjalizowały w produkcji dóbr łączącej się z silnym zanieczyszczeniem środowiska i eksportowały te wyroby do krajów rozwiniętych (gdzie prawo ochrony środowiska jest bardziej restrykcyjne). Natomiast „czyste” produkty, których wytwarzanie łączy się z mniejszą presją na środowisko, będą wytwarzane w krajach rozwiniętych, o wysokim poziomie dochodów i stamtąd importowane do państw słabiej rozwiniętych [Cole 2004; Dietzenbacher, Mukhopadhyay 2007].

Niektórzy autorzy łączą także hipotezę rajów dla zanieczyszczeń z tzw. ekologiczną krzywą Kuznietza (*Environmental Kuznets Curve*, EKC), prezentującą nieliniową zależność między poziomem rozwoju gospodarczego a stanem środowiska. Zgodnie z tą krzywą (która przybiera kształt odwróconej litery „U”) początkowo wzrost gospodarczy łączy się z rosnącym zanieczyszczeniem środowiska aż do osiągnięcia pewnego punktu zwrotnego. W kolejnych okresach wzrostowi poziomowi dochodów towarzyszy postępująca poprawa stanu środowiska [Galeotti 2007; Munier 2006]. Niektórzy autorzy łączą to zjawisko nie tylko z wprowadzeniem czystych technologii, ale właśnie z „eksportem zanieczyszczeń”, czyli przeniesieniem „brudnej”, obciążającej środowisko produkcji z krajów rozwiniętych gospodarczo do państw rozwijających się [Cole 2004; Kearsley, Riddel 2010].

Jednak nie każde państwo o mniej restrykcyjnym prawie środowiska jest rajem dla zanieczyszczeń, mimo że często właśnie kraje rozwijające się mają takie właśnie zaniżone regulacje. Rajy dla zanieczyszczeń są definiowane przez E. Neumayera

jako te kraje, które celowo ustalają standardy dotyczące ochrony środowiska na niższym poziomie lub też nie egzekwują ich przestrzegania, aby przyciągnąć inwestorów (a szczególnie bezpośrednie inwestycje zagraniczne) z państw o wyższych wymogach środowiskowych [Neumayer 2001]. Podobną definicję przyjmują także K.-D. Lee, W. Lee oraz K. Kang: rajem dla zanieczyszczeń jest państwo, w którym władze umyślnie obniżają obowiązujące wymogi środowiskowe w celu przyciągnięcia BIZ [Lee, Lee, Kang 2014]. W takim ujęciu raje dla zanieczyszczeń są trudne do wyodrębnienia spośród innych państw ze względu na przyjęte założenie celowego utrzymywania mniej restrykcyjnych przepisów środowiskowych, które może być trudne do zaobserwowania, szczególnie jeśli w kraju rozwijającym się, do którego skierowane są inwestycje, są jeszcze inne czynniki przyciągające BIZ, np. relatywnie niskie koszty pracy.

Aby kraj został uznany za raj dla zanieczyszczeń, muszą zostać spełnione następujące warunki [Neumayer 2001]:

- 1) różnica w standardach środowiskowych w kraju rozwiniętym i rozwijającym się prowadząca do zmiany lokalizacji przedsiębiorstwa,
- 2) produkcja w kraju rozwijającym się (i eksport wyrobów) zaczyna w sposób istotny obciążać środowisko (tzw. brudna produkcja), co wcześniej nie było obserwowane,
- 3) branże przemysłu powodujące duże zanieczyszczenie środowiska celowo przenoszą się do krajów rozwijających się, aby uniknąć wysokich wymogów środowiskowych obowiązujących w krajach rozwiniętych.

Identyfikacja rajów dla zanieczyszczeń nie jest łatwa właśnie ze względu na założoną celowość utrzymywania mało restrykcyjnych przepisów prawa dotyczących korzystania ze środowiska, emisji zanieczyszczeń czy składowania i utylizacji odpadów. W praktyce mogłoby to nawet oznaczać skrajny przypadek, gdyby kraje rozwijające się obniżały, a nie podwyższały normy środowiskowe.

4. Badania dotyczące hipotezy rajów dla zanieczyszczeń

Były podejmowane próby identyfikacji rajów dla zanieczyszczeń. Przykładowo badane są:

- 1) relacje między BIZ, emisją zanieczyszczeń oraz trzema determinantami emisji (wzrostem gospodarczym, strukturą przemysłu i restrykcyjnością przepisów środowiskowych) [He 2006],
- 2) emisja związków do atmosfery (np. dwutlenku siarki, dwutlenku węgla, związków azotu) – jako wskaźnik poziomu industrializacji i jednoczesnego zanieczyszczenia środowiska – w powiązaniu z innymi zmiennymi, np. BIZ, PKB i (lub) zużyciem energii [Al-mulali, Foon Tang 2013; Cole 2004; Dietzenbacher, Mukhopadhyay 2007; He 2006; López, Arce, Zafrilla 2013],
- 3) wartość eksportu netto z krajów rozwiniętych do rozwijających się w odniesieniu do „brudnych” branży przemysłu jako udział w konsumpcji w krajach roz-

winiętych [Cole 2004] lub też wartość eksportu netto (i powiązanego z produkcją tych wyrobów emisji zanieczyszczeń) w stosunku do importu towarów o takiej samej wartości (również w odniesieniu do emisji tych samych, wybranych związków) [Dietzenbacher, Mukhopadhyay 2007],

4) w niektórych modelach badających relacje między państwami rozwiniętymi i rozwijającymi się porównuje się rezultaty dla 2 wariantów: w warunkach wolnego handlu i w sytuacji, gdy nie ma handlu międzynarodowego [López, Arce, Zafrilla 2013].

Najczęściej badania dotyczą wybranych państw (lub grupy państw), szczególnie w relacji państwo rozwinięte (skąd pochodzą inwestycje zagraniczne) – państwo rozwijające się. Próbuje się ustalić, czy dany kraj, do którego nastąpił transfer kapitału, jest rajem dla zanieczyszczeń dla BIZ z krajów rozwiniętych.

Część publikacji potwierdza istnienie rajów dla zanieczyszczeń (jako skutek liberalizacji handlu i bezpośrednich inwestycji zagranicznych), w wypadku innych – wyniki badań nie są jednoznaczne. Jednak nawet w tym pierwszym wypadku część autorów zwraca uwagę na fakt, że występowanie rajów dla zanieczyszczeń może być przejściowe lub może dotyczyć tylko określonej branży lub danego regionu [Cole 2004]. Tłumacząc niejasności niektórych wyników badań, zwraca się uwagę między innymi na następujące kwestie:

1) błędy przy konstruowaniu modelu, pomijanie części zmiennych, błędy pomiaru, z powodu których nie można jednoznacznie zidentyfikować rajów dla zanieczyszczeń [Lee, Lee, Kang 2013],

2) koszt dostosowania działalności przedsiębiorstwa do restrykcyjnych standardów ochrony środowiska jest relatywnie niewielki w stosunku do wszystkich kosztów związanych z produkcją – według niektórych autorów (np. J. Dean czy J.A. Tobeya) często wynosi on mniej niż 2% całkowitych kosztów przedsiębiorstwa, dlatego też wpływ tych kosztów na konkurencyjność jest mały (choć wysokość tych kosztów zależy od branży produkcji i w niektórych wypadkach jest znacznie wyższa) [Cole 2004; Neumayer 2001],

3) w wypadku krajów będących rajami dla zanieczyszczeń są też inne czynniki decydujące o lokalizacji (lub nie) tam produkcji, np. niskie kwalifikacje pracowników, niestabilność polityczna, zła infrastruktura; ich znaczenie może okazać się większe niż możliwość obniżenia kosztów produkcji związanych z kwestiami środowiskowymi – kwestie dotyczące regulacji środowiskowych mają więc charakter drugorzędny [Agarwal 2012; Neumayer 2001],

4) zwiększający się udział przedsiębiorstw specjalizujących się w „brudnej” produkcji, silnie obciążającej środowisko w krajach rozwijających się, jak i eksport tego typu wyrobów z tych państw może być skutkiem zmiany struktury ich gospodarki i rosnącego udziału przemysłu, co łączy się z coraz większym zanieczyszczeniem środowiska, ale niekoniecznie może świadczyć o obecności rajów dla zanieczyszczeń [Cole 2004; Dietzenbacher, Mukhopadhyah 2007],

5) w krajach rozwijających się szara strefa jest znacznie silniej rozwinięta niż w krajach rozwiniętych – oznacza to, że działa w niej więcej podmiotów prowadzących działalność z pominięciem prawa (a więc nieuwzględniających przy tym norm środowiskowych), co skutkuje wzrostem zanieczyszczenia w tych państwach [Dietzenbacher, Mukhopadhyah 2007],

6) z kolei w krajach rozwiniętych zwiększa się udział sektora usług, natomiast maleje udział ciężkiego przemysłu powodującego relatywnie dużą emisję zanieczyszczeń, chociaż nie oznacza to automatycznie spadku produkcji przemysłowej (poziom tej produkcji wykazuje tendencję wzrostową) [Cole 2004; Dietzenbacher, Mukhopadhyah 2007],

7) różnice dotyczące stopnia restrykcyjności prawa ochrony środowiskowego występują w wielu krajach i będą występować, tak jak odmienne zdolności ich ekosystemów do absorpcji zanieczyszczeń, i nie można tych rozbieżności wyeliminować [Neumayer 2001],

8) nieefektywność działań władz państw rozwijających się może powodować, że prawo dotyczące środowiska nie jest egzekwowane [Neumayer 2001], co również będzie powodowało wzrost zanieczyszczenia środowiska przy (teoretycznie) dość restrykcyjnych regulacjach prawnych,

9) M. Mani i D. Wheeler zwracają uwagę na fakt, że wzrost dochodów w krajach rozwijających się spowodowany napływem BIZ skutkował w kolejnych okresach podniesieniem wymogów środowiskowych, więc efekt wzrostu zanieczyszczeń można uznać za przejściowy [He 2006],

10) część inwestorów może przewidzieć takie zmiany (w zakresie restrykcyjności prawa ochrony środowiska) i wtedy mogą od początku wprowadzać bardziej przyjazne technologie, zamiast potem zmieniać standardy produkcji (może się to okazać bardziej kosztowne); często też przedsiębiorstwa międzynarodowe utrzymują te same standardy środowiskowe w krajach rozwiniętych i rozwijających się (koszty zastosowania znanych już technologii mogą być niższe niż wprowadzenia nowych, teoretycznie bardziej oszczędnych, ale obciążających środowisko) [Neumayer 2001],

11) inwestorzy przenoszący działalność do krajów rozwijających się często biorą też pod uwagę wizerunek przedsiębiorstwa i dlatego utrzymują wyższe standardy środowiskowe niż to wynika z przepisów prawa [Neumayer 2001].

Z drugiej strony w wielu publikacjach podkreśla się fakt, że przedsiębiorstwa międzynarodowe dokonują transferu nowych technologii do krajów rozwijających się, w tym tych technik, które powodują redukcję zanieczyszczeń. Dlatego też jeśli w przyszłości te podmioty zastąpią w państwie rozwijającym się przedsiębiorstwa krajowe, to stan środowiska w kraju rozwijającym się może ulec poprawie. Wynika to z założenia, że przedsiębiorstwa lokalne działają mniej efektywnie, gdyż zużywają więcej surowców i energii oraz emitują więcej zanieczyszczeń. Poza tym obecność przedsiębiorstw wielonarodowych może zmusić podmioty krajowe do zwiększania nakładów na prace badawczo-rozwojowe, w tym te dotyczące efektywniejszego

wykorzystania surowców i ograniczania emisji zanieczyszczeń. Taki transfer technologii przyjaznych dla środowiska będzie korzystny dla kraju rozwijającego się, w którym przedsiębiorstwo międzynarodowe jest zlokalizowane [Agarwal 2012; He 2006; Lee, Lee, Kang 2014]. Zgodnie z hipotezą Portera restrykcyjne przepisy dotyczące korzystania ze środowiska i jego ochrony są bodźcem do innowacji, wliczając w to tzw. innowacje ekologiczne, których efektem jest efektywniejsze wykorzystanie zasobów, mniejsze zużycie energii, ograniczenie zanieczyszczenia środowiska. Według M.E. Portera, wzrost konkurencyjności ściśle łączy się z poprawą stanu środowiska [Porter, van der Linde 1995]. Z kolei duża emisja zanieczyszczeń może świadczyć o tym, że dane przedsiębiorstwo stosuje nieefektywne technologie, co może zniechęcać potencjalnych inwestorów [He 2006].

Można więc wyróżnić dwa podejścia dotyczące skutków przemieszczania się przedsiębiorstw z krajów rozwiniętych do rozwijających się: pierwsze (zgodnie z PHH) dotyczy rosnącego zanieczyszczenia środowiska w krajach rozwijających się wskutek przenoszenia tam „brudnych”, obciążających środowisko branż przemysłu, zgodnie z drugim zaś zakłada się, iż działalność przedsiębiorstw międzynarodowych może poprawić stan środowiska przyrodniczego w krajach słabiej rozwiniętych, pod warunkiem że będą one utrzymywać tam takie same, wysokie standardy co w krajach wysoko rozwiniętych. Badacze zajmujący się kwestią PHH nie zawsze uzyskują jednoznaczne wyniki wskazujące na występowanie rajów dla zanieczyszczeń. Można przyjąć, że wynika to z braku opracowania jednolitej metody badawczej, która uwzględniałaby wszystkie (a nie tylko wybrane) aspekty tego zjawiska.

5. Zakończenie

Transfer bezpośrednich inwestycji zagranicznych z krajów rozwiniętych do rozwijających się jest łączony z jednej strony z szybkim wzrostem gospodarczym obserwowanych tych ostatnich państw, ale z drugiej – z dużą presją na środowisko przyrodnicze, której negatywne skutki są obserwowane już obecnie.

Mimo oczywistych niekorzyści związanych z rosnącym zanieczyszczeniem środowiska, kraje rozwijające się chętnie przyciągają BIZ, także dzięki niższym wymogom środowiskowym, gdyż daje im to szansę na rozwój gospodarczy i tworzy nowe miejsca pracy [Furuoka, Lo 2005].

Część państw celowo utrzymuje liberalne przepisy środowiskowe, aby przyciągnąć inwestorów z zagranicy – są to tzw. raje dla zanieczyszczeń. Mogą się tam lokować szczególnie te branże przemysłu, które są uważane za „brudne”, gdyż ich działalność silnie obciąża środowisko. Tym samym stan środowiska w krajach rozwiniętych (skąd przenieśli się te przedsiębiorstwa) poprawia się, co jest zgodne z ekologiczną krzywą Kuznetza. Jednak ze względu na brak dobrych metod badawczych oraz inne czynniki, które utrudniają identyfikację rajów dla zanieczyszczeń, wielu autorów zauważa, że trudne jest odróżnienie takich państw od innych krajów o niskich standardach środowiskowych.

Nie ma dobrej metody badawczej identyfikującej raje dla zanieczyszczeń, dlatego też wyniki nie dają jednoznacznej odpowiedzi pozwalającej na udowodnienie (lub też nie) występowania takich obszarów. Zagadnienie to wymaga dalszych, pogłębionych badań, w tym również próby odpowiedzenia na pytanie, czy kraje rozwijające się mogą być rajami dla zanieczyszczeń dla polskich BIZ.

Literatura

- Agarwal R.N., 2012, *Economic globalization, growth and the environment: testing environment Kuznet curve hypothesis for Malaysia*, Business & Financial Affairs, vol. 1; podano za: www.omicsgroup.org (13.04.2014).
- Al-mulali U., Foon Tang C., 2013, *Investigating the validity of pollution haven hypothesis in the gulf cooperation council (GCC) countries*, Energy Policy, vol. 60, s. 813-819.
- Cole M.A., 2004, *Trade, the pollution haven hypothesis and the environmental Kuznets curve: examining the linkages*, Ecological Economics, vol. 48, s. 71-81.
- Dietzenbacher E., Mukhopadhyay K., 2007, *An empirical examination of the pollution haven hypothesis for India: Towards a green Leontief paradox?*, Environmental & Resource Economics, vol. 36, s. 427-449.
- Furuoka F., Lo M.Ch., 2005, *Japanese multinational corporations and the export of pollution. The case of Bukit Merah*, Electronic Journal of Contemporary Japanese Studies, article 1; podano za: <http://www.japanesestudies.org.uk> (25.04.2014).
- Galeotti M., 2007, *Economic growth and the quality of the environment*, Environment, Development and Sustainability, vol. 9, s. 427-454.
- He J., 2006, *Pollution haven hypothesis and environmental impacts of foreign direct investment: the case of industrial emission of sulfur dioxide (SO₂) in Chinese provinces*, Ecological Economics, vol. 60, s. 228-245.
- Kearsley A., Riddell M., 2010, *A further inquiry into the Pollution Haven Hypothesis and the Environmental Kuznets Curve*, Ecological Economics, vol. 69, s. 905-919.
- Lee K.-D., Lee W., Kang K., 2014, *Pollution haven with technological externalities arising from Foreign Direct Investment*, Environmental & Resource Economics, vol. 57, s. 1-18.
- López L.A., Arce G., Zafrilla J.E., 2013, *Parcelling virtual carbon in the pollution haven hypothesis*, Energy Economics, vol. 39, s. 177-186.
- Misiak W., 2007, *Globalizacja więcej niż podręcznik*, Centrum Doradztwa i Informacji, Difin sp. z o.o., Warszawa.
- Munier N., 2006, *Economic growth and sustainable development: could multicriteria analysis be used to solve this dichotomy?*, Environment, Development and Sustainability, vol. 8, s. 425-443.
- Neumayer E., 2001, *Pollution havens: an analysis of policy options for dealing with an elusive phenomenon*, Journal of Environment & Development, vol. 10(2), s. 147-177.
- Porter M.E., van der Linde C., 1995, *Green and competitive: ending the stalemate*, Harvard Business Review, vol. 73, no. 5 (September-October).
- Rezza A.A., 2013, *FDI and pollution havens: Evidence from Norwegian manufacturing sector*, Ecological Economics, vol. 90, s. 140-149.
- Rymarczyk J., 2004, *Internacjonalizacja i globalizacja przedsiębiorstwa*, Polskie Wydawnictwo Ekonomiczne, Warszawa.
- Zabiłska I., Fierek M., 2004, *Korporacje transnarodowe jako podmiot procesu globalizacji*, [w:] *Unifikacja gospodarek europejskich: szanse i zagrożenia*, A. Manikowski, A. Psyk (red.), Wydawnictwo Naukowe Wydziału Zarządzania Uniwersytetu Warszawskiego, Warszawa; podano za: <http://www.konferencja.edu.pl> (08.4.2014).

POLLUTION HAVEN HYPOTHESIS. THEORETICAL APPROACH

Summary: Globalisation processes lead to many changes in socio-economic countries' development. One of them is transfer of the capital between countries. Enterprises more and more often decide to start their activities abroad or just to remove there, usually to minimize their costs. There are various reasons why this could happen. One of them may be specific "pollution transfer" – flows of the production to developing countries, where environmental regulations are less strict than in developed ones. If environmental law is lax intentionally to attract foreign investment, such countries are known as pollution havens. The article is an attempt to systematise knowledge concerning pollution haven hypothesis and other related questions.

Keywords: pollution havens, environmental regulations, developing countries.